

дії норм Конституції України, оскільки гарантує скажникові захист прав і свобод безпосередньо на підставі конституційних норм і тоді, коли був застосований закон, який цим нормам суперечить. Внаслідок цього суб'єкт права на конституційну скаргу може усвідомити цінність конституційних положень у сфері основоположних прав, почувавши себе у правовій безпеці, навіть якщо було ухвалено неконституційний законодавчий акт [4].

Отже, запровадження інституту конституційного звернення покликане вдосконалити правову систему України. Для осіб, щодо яких суд застосував неконституційне рішення, відновити справедливість до конкретного випадку, надають досить широкі можливості для захисту гарантованих Конституцією України прав людини.

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 28, ст. 532.

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.

3. Яценко І. С. Конституційна скарга як елемент реалізації системи стримувань і противаг: на прикладі Республіки Польща. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2013. № 10. С. 104-109. URL: <http://enpruir.npu.edu.ua/handle/123456789/803>.

4. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: курс лекцій. К. : Центр учбової літератури, 2019. 269 с.

УДК 347.921.8

DOI: 10.31733/17-03-2023-55-57

Сергій ВИЛКОВ

голова Вищої

кваліфікаційно-дисциплінарної

комісії адвокатури,

кандидат юридичних наук

АДВОКАТУРА В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Наскільки якісно організована система адвокатури України, законодавчо визначено належні умови адвокатської діяльності в нашій країні залежить упевненість кожного окремого громадянина в захищеності своїх прав, свобод, інтересів і своєї діяльності. Звідси, безперечним є висновок: адвокатура виступає не лише показником соціально-правового розвитку країни незалежно від її політичного устрою та суспільної формації, а також набуває важливого стратегічного значення для європейського співтовариства з метою створення ефективного механізму контролю з боку суспільства за діяльністю держави у сфері захисту прав людини.

У правничій літературі, присвяченій адвокатській діяльності, прийнято підкреслювати контрольно-стимулюючу функцію, яка притаманна адвокатурі, сутність якої полягає у спонуканні інших державних органів працювати наполегливо, відповідно до духу закону [1, с. 19], адже вона виконує певною мірою роль важеля між різними гілками влади, виступаючи своєрідним, так би мовити «буфером», який збалансовує правозахисні інтереси громадянського суспільства з потребами й можливостями держави [2, с. 52]. За таких обставин, не виникає жодного сумніву в тому, що адвокатура в сучасній правовій системі виступає одним із інструментів самообмеження державної влади, спрямовуючи свою діяльність на виконання конституційної функції держави – реалізацію та захист прав і свобод людини.

Адвокатура в Україні як професійна юридична діяльність виникла і сформувалась не одразу. Вона пройшла тривалий історичний шлях, перш ніж стала організаційно оформленою і законодавчо закріпленою як самостійний правовий інститут [3, с. 15], не дивлячись на ту обставину, що потреба у правовій допомозі та кваліфікованих працівниках, які володіють знаннями та навичками у сфері права, існувала за всіх часів цивілізованого суспільства. На той факт, що «шлях становлення української адвокатури був особливо складним і тривалим, робилися різні спроби пошуків кращих форм і способів її організації, а з огляду на сучасний стан законодавства про адвокатуру вони продовжуються й досі»,

слушно наголошується А. Іванцовою на сторінках дисертаційного дослідження вченої [4, с. 9]. І хоча ця теза була висловлена майже десять років тому назад, вона не втрачає своєї актуальності та сучасності, враховуючи постійні зміни, яких зазнає національне законодавство, що регламентує порядок функціонування адвокатури та здійснення адвокатами своєї діяльності на території України.

З огляду на початок якісно нового етапу розвитку адвокатури України як правозахисного інституту, який би відповідав нинішньому суспільно-політичному й економічному стану країни і враховував би європейську систему цінностей, особливо тих, що пов'язані зі стандартами захисту прав людини і наданням безоплатної правової допомоги.

Справедливою видається позиція вчених щодо виділення загальних завдань адвокатури відповідно до її конституційного статусу, а саме:

- 1) захист прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб;
- 2) представництво інтересів громадян і юридичних осіб як у відносинах з державою, так і між собою;
- 3) представництво в судах та інших державних і правоохоронних органах інтересів фізичних та юридичних осіб;
- 4) надання фізичним і юридичним особам, державним і громадським установам (об'єднанням) правової допомоги;
- 5) підвищення рівня інформованості населення у правовій галузі [5, с. 243-244].

Не дивлячись на внесені зміни та доповнення до Основного Закону України з часів формування цієї позиції, вона до сих пір залишається прийнятною і не суперечить сучасним конституційним нормам, які торкаються питань функціонування адвокатури в Україні.

На правозахисний статус адвокатури як інституту, що здійснює діяльність на професійній основі, вказують й інші дослідники [6, с. 155], наголошуючи на тому, що правозахисна функція держави найповніше знаходить свій прояв у практичній діяльності інституту адвокатури і лише частково – у діяльності інших суб'єктів надання правової допомоги. Невипадково, український нормотворець офіційно визнав і закріпив статус адвокатури в окремому законодавчому акті, окреслив систему допуску та конкурсної перевірки кваліфікації кандидатів на посаду адвокатів, а також механізми відповідного контролю за адвокатською діяльністю. Натомість, надання правової допомоги іншими фахівцями в галузі права позбавлено законодавчих обмежень та державного контролю. Як уявляється, відсутність спеціального законодавства щодо надання правової допомоги іншими особами (фахівцями у галузі права, юристами-підприємцями чи іншими категоріями неліцензованих правників) означає, що держава не забороняє отримувати правову допомогу від осіб, які не наділені правовим статусом адвоката, однак, і не спонукає до цього.

Таким чином, будучи невід'ємним компонентом правової системи, адвокатура на сьогоднішній день є фактично єдиним інститутом, який забезпечує на професійному та кваліфікованому рівнях: 1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; 2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; 3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; 4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні; 5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні; 6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами; 7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших

міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 8) надання правової допомоги під час виконання та відбудовання кримінальних покарань [7].

На той факт, що адвокатура за своєю природою є інститутом громадянського суспільства, тобто вся її діяльність щодо надання юридичної допомоги і правовому захисту адресована як окремим особам, їх об'єднанням, так і суспільству в цілому, вказує А. Козьмініх. Без дистанціювання адвокатури від органів державної влади і широкої автономії, виконання таких функцій, на думку дослідниці, може бути ускладненим [8, с. 14].

Основним напрямом діяльності сучасної адвокатури, як професійного об'єднання адвокатів України, слугує забезпечення і надання професійної правової допомоги (будь-якої форми та виду), у межах якої реалізуються правозахисна, процесуально-представницька, консультативно-роз'яснювальна (із правових питань), документально правозабезпечувальна, правохисна (правопросвітницька) і попереджувальна функції.

Серед суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги законодавець виокремлює фізичних осіб, які здійснюють адвокатську діяльність на підставах та в порядку, визначених законом, тобто адвокатів, які діють незалежно, відповідно до стандартів адвокатської діяльності і принципів верховенства права, законності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів (ст. 4. Закону України про «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Зокрема, адвокати можуть залучатися органами місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці і на підставі укладеного з ними договору (тимчасового чи постійного) надавати високоякісну безоплатну первинну правову допомогу в обсязі та строки, передбачені цим договором [7]. Характерно, що адвокати, залучені у процес реалізації права особи на безоплатну первинну правову допомогу, вправі самостійно вирішувати питання: надавати допомогу на постійній чи тимчасовій основі, а також одночасно продовжувати здійснювати приватну адвокатську діяльність.

Водночас саме правозахисному інституту адвокатури на сьогоднішній день відведено пріоритетне місце в питаннях реалізації права на безоплатну правову допомогу, оскільки визнається законодавцем первинним і основним суб'єктом надання безоплатної вторинної правової допомоги малозабезпеченим і малозахищеним верствам населення.

1. Пікуля Т. А. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 20 с.

2. Завальний М. В. Адвокатура в системі недержавних суб'єктів правохорони України. Форум права. 2017. № 3. С. 47-52.

3. Святоцька В. О. Інститут адвокатури України : становлення та розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2010. 20 с.

4. Іванцова А. В. Організаційні форми діяльності адвокатури : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2010. 20 с.

5. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України: навч. посібник. К. : Центр навч. літератури, 2004. 269 с.

6. Аракелян М. Р. Інститут адвокатури в правозахисній системі України: теоретико-правовий аспект: монографія. Одеса : Фенікс, 2014. 280 с.

7. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

8. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2008. 18 с.